

KIBERJINOYATLARNI ANIQLASH VA TERGOV QILISHDA XALQARO HUQUQIY HAMKORLIKNING AHAMIYATI

Axtamov Ziyodullo Abdurashidovich

Piskent tumani prokuraturasi operatori

ziyodullo.abdurashidovich@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu tezisda kiberjinoyatlarni aniqlash va tergov qilish jarayonida xalqaro huquqiy hamkorlikning o'рни hamda ahamiyati tahlil qilinadi. Kiberjinoyatlarning transmilliy xususiyati, jinoyat sodir etuvchi shaxs, jabrlanuvchi, server, elektron platforma va moliyaviy operatsiyalar turli davlatlar hududida joylashishi mumkinligi bunday jinoyatlarni faqat milliy vositalar orqali samarali tergov qilishni murakkablashtiradi. Shu sababli davlatlar o'rtasida tezkor axborot almashinuvi, o'zaro huquqiy yordam, elektron dalillarni saqlash va taqdim etish, gumon qilinuvchi shaxslarni aniqlash hamda ekstraditsiya masalalarida samarali hamkorlik zarurati ortib bormoqda.

Kalit so'zlar: kiberjinoyat, xalqaro huquqiy hamkorlik, transmilliy jinoyatchilik, elektron dalillar, o'zaro huquqiy yordam, ekstraditsiya.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida jinoyatchilikning hududiy chegaralardan tashqariga chiqishi tobora kuchayib bormoqda. Internet tarmoqlari, elektron to'lov tizimlari, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar va bulutli texnologiyalar orqali sodir etilayotgan jinoyatlarda jinoyatchi, jabrlanuvchi, axborot saqlanayotgan server hamda moliyaviy operatsiyalar amalga oshirilayotgan tashkilotlar turli davlatlarda joylashgan bo'lishi mumkin. Bunday sharoitda kiberjinoyatlarni aniqlash va tergov qilish faqat bir davlatning ichki huquqiy imkoniyatlari bilan cheklanib qolishi tergov samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonunida kiberxavfsizlikni ta'minlashning asosiy prinsiplaridan biri sifatida O'zbekiston Respublikasining ushbu sohadagi xalqaro hamkorlik uchun ochiqligi belgilangan [1]. Mazkur qoida kiberxavflarga qarshi kurashishda davlatlarning birgalikdagi faoliyati zarurligini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi. Kiberjinoyatlarni tergov qilish nuqtai nazaridan esa bunday hamkorlik elektron ma'lumotlarni tezkor olish, jinoyat sodir etgan shaxslarni aniqlash, xorijda joylashgan dalillarni to'plash va jinoyatdan olingan mablag'larning harakatini kuzatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kiberjinoyatlarning o'ziga xos xususiyati elektron dalillarning tez o'zgarishi yoki yo'q qilinishi mumkinligida ham namoyon bo'ladi. Masalan, internet platformasidagi foydalanuvchi akkaunti qisqa vaqt ichida o'chirib yuborilishi, server jurnallari ma'lum muddatdan keyin avtomatik ravishda yangilanishi yoki elektron hamyonlardagi mablag'lar bir necha davlatdagi hisobvaraqlar orqali o'tkazilishi mumkin. Shu sababli xorijiy davlat vakolatli organlari o'rtasidagi tezkor va huquqiy jihatdan aniq tartibga solingan hamkorlik kiberjinoyatlarni muvaffaqiyatli tergov qilishning muhim shartlaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida jinoiy sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikka alohida bo'lim ajratilgan. Jumladan, Kodeksning 592–598-moddalarida xorijiy davlat hududida protsessual harakatlarni bajarish to'g'risida so'rov yuborish, xorijda olingan dalillarning yuridik kuchi, xorijiy so'rovlarni O'zbekiston hududida ijro etish va jinoyat ishi materiallarini xorijiy davlat organlariga yuborish masalalari nazarda tutilgan. 599–603-moddalarda esa shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish yoki hukmni ijro etish uchun ushlab berish bilan bog'liq tartiblar belgilangan [2].

Kiberjinoyatchilikning transmilliy tabiati xalqaro huquqiy hamkorlikni jinoyatlarni tergov qilish jarayonining ajralmas qismiga aylantiradi. An'anaviy jinoyatlarda jinoyat sodir etilgan joy, jinoyatchi va dalillar ko'pincha bitta davlat hududi bilan bog'liq bo'ladi. Kiberjinoyatda esa bunday hududiy bog'liqlik zaiflashadi. Jinoyatchi bir davlat hududida turib, boshqa davlatdagi fuqaroga nisbatan hujum qilishi, uchinchi davlatdagi serverdan foydalanishi, noqonuniy olingan mablag'larni esa yana boshqa yurisdiksiyadagi elektron hamyonga o'tkazishi mumkin. Masalan, O'zbekiston fuqarosiga xorijiy telefon raqamidan bank xodimi sifatida murojaat qilgan shaxs uning bank kartasi ma'lumotlarini qo'lga kiritdi va pul mablag'larini chet eldagi elektron hisob raqamiga o'tkazdi, deb faraz qilaylik. Mazkur jinoyatni tergov qilishda faqat jabrlanuvchining bank ma'lumotlarini tekshirish yetarli emas. Telefon raqamining kimga tegishli ekanligini, internet ulanishida foydalanilgan IP-manzilni, elektron hisob egasini va pulning keyingi harakatini aniqlash talab etiladi. Agar mazkur ma'lumotlar xorijiy davlatdagi operator yoki moliyaviy tashkilot tasarrufida bo'lsa, ularni qonuniy ravishda olish uchun xalqaro huquqiy yordam mexanizmlaridan foydalanish zarur bo'ladi.

Jinoyat-protsessual kodeksining xalqaro hamkorlikka oid qoidalari aynan mana shunday holatlarda katta ahamiyatga ega. Xorijiy davlat hududida muayyan protsessual harakatni amalga oshirish talab etilgan taqdirda, vakolatli organ tegishli so'rov yuborishi mumkin. Bunda so'rovning mazmuni, qaysi protsessual harakat bajarilishi, ishning holatlari va talab qilinayotgan ma'lumotlar aniq ko'rsatilishi muhim. Xorijiy davlat vakolatli organi tomonidan qonuniy tartibda olingan dalillardan esa tegishli huquqiy shartlar asosida jinoyat ishida foydalanish imkoniyati mavjud [2].

Xalqaro huquqiy yordamning yana bir muhim shakli elektron dalillarni olish va saqlash bilan bog'liq. Kiberjinoyat ishida elektron pochta xabarlari, messenjer yozishmalari, IP-manzillar, server loglari, elektron to'lovlar tarixi, foydalanuvchining ro'yxatdan o'tish ma'lumotlari yoki mobil qurilmaning texnik identifikatorlari muhim dalil vazifasini bajarishi mumkin. Lekin bunday ma'lumotlar boshqa davlat hududida joylashgan serverda saqlansa, milliy tergov organining unga bevosita kirishi huquqiy jihatdan murakkab masalalarni yuzaga keltiradi. Masalan, kiberfiribgarlik sodir etishda foydalanilgan ijtimoiy tarmoq akkaunti xorijiy kompaniyaning serverida joylashgan bo'lishi mumkin. Tergov organi ushbu akkauntning ro'yxatdan o'tish ma'lumotlari, kirish sanalari va IP-manzillari haqida ma'lumot olishga ehtiyoj sezadi. Bunda axborotni noqonuniy tarzda olish o'rniga davlatlar o'rtasidagi

huquqiy yordam, rasmiy so‘rov yoki tegishli xalqaro hamkorlik mexanizmidan foydalanish dalillarning keyinchalik sudda maqbul deb topilishi uchun ham muhimdir.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining fuqarolik va jinoyat ishlari bo‘yicha sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlikka oid tushuntirishlarida xalqaro huquqiy yordam bir davlat vakolatli organining boshqa davlat organi topshirig‘iga asosan protsessual, tezkor-qidiruv va boshqa harakatlarni bajarishini qamrab olishi qayd etilgan. Shuningdek, sud, prokuror, tergovchi va surishtiruv organlarining xalqaro hamkorligi O‘zbekiston ishtirok etadigan tegishli xalqaro shartnomalar asosida amalga oshirilishi ko‘rsatilgan [3].

Kiberjinoyatlarni tergov qilishda xalqaro hamkorlikning yana bir yo‘nalishi jinoyat sodir etgan shaxsni aniqlash va uning joylashgan davlatini belgilash bilan bog‘liq. Jinoyatchi internet tarmog‘ida soxta ism, VPN xizmatlari yoki boshqa texnologik vositalardan foydalanishi mumkin. Shu sababli bir nechta davlatning telekommunikatsiya operatorlari va vakolatli huquqni muhofaza qiluvchi organlaridan olingan ma‘lumotlarni o‘zaro taqqoslash zarurati yuzaga keladi.

Masalan, noqonuniy internet platformasi orqali fuqarolardan katta miqdorda pul yig‘gan shaxs keyinchalik xorijiy davlatga chiqib ketgan bo‘lsin. Agar tergov davomida uning shaxsi va yashash joyi aniqlansa, xalqaro qidiruv, jinoyat ishi materiallarini xorijiy vakolatli organga yuborish yoki qonunda nazarda tutilgan hollarda shaxsni ushlab berish masalasi yuzaga kelishi mumkin. Jinoyat-protsessual kodeksining 599–603-moddalarida shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish yoki hukmni ijro etish maqsadida ushlab berishga oid protsessual mexanizmlar mavjud [2].

Kiberjinoyatchilikka qarshi xalqaro hamkorlikning rivojlanishida global huquqiy hujjatlar ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. BMT Bosh Assambleyasi 2024-yil 24-dekabrda 79/243-son rezolyutsiya bilan BMTning Kiberjinoyatchilikka qarshi konvensiyasini qabul qildi. Ushbu hujjat axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali sodir etiladigan ayrim jinoyatlarga qarshi kurashish hamda og‘ir jinoyatlar bo‘yicha elektron shakldagi dalillarni almashish sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan [4]. 2026-yil 17-sentabr holatiga ko‘ra, Konvensiya hali kuchga kirmagan bo‘lib, BMT Shartnomalar to‘plamida 82 ta imzolovchi va 3 ta ishtirokchi davlat qayd etilgan.

Mazkur xalqaro huquqiy rivojlanish elektron dalillar bilan bog‘liq transmilliy masalalar tobora ko‘proq yagona xalqaro mexanizmlarni talab qilayotganini ko‘rsatadi. Davlatlarning jinoyat-protsessual tartiblari, shaxsga doir ma‘lumotlarni himoya qilish talablari va elektron axborotni taqdim etish qoidalari o‘zaro farq qilishi mumkin. Natijada bir davlat uchun oddiy bo‘lgan protsessual harakat boshqa yurisdiksiyada qo‘shimcha ruxsat yoki sud qarorini talab qilishi ehtimoli mavjud.

Shu nuqtai nazardan, xalqaro huquqiy yordam so‘rovlarini elektron shaklda yuborish imkoniyatlarini kengaytirish, vakolatli organlar o‘rtasida xavfsiz aloqa kanallarini rivojlantirish va shoshilinch elektron dalillarni vaqtincha saqlab qolish mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiq. Chunki kiberjinoyat ishlarida bir necha oy davom etadigan

huquqiy yordam jarayoni dalilning o‘chirilishi yoki jinoyat yo‘li bilan olingan mablag‘larning boshqa yurisdiksiyaga ko‘chirilishiga olib kelishi mumkin.

Bunda tezkorlik inson huquqlarini himoya qilish talablariga zid bo‘lmasligi kerak. Xorijdan elektron ma’lumot olish jarayonida shaxsiy hayot daxlsizligi, yozishmalar siri, shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish va protsessual kafolatlar ta’minlanishi zarur. Xalqaro hamkorlik faqat jinoyatni tezroq ochish vositasi emas, balki olingan dalillarning qonuniyligini ta’minlash mexanizmi sifatida ham qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 15-apreldagi O‘RQ-764-son “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni. 4–5-moddalar. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi, XIV bo‘lim, 64–65-boblar, 592–603-moddalar — jinoiy sud ishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlik va shaxsni ushlab berish masalalari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2012-yil 25-maydagi 6-son “Fuqarolik va jinoyat ishlari bo‘yicha sud ishlarini yuritish sohasida xalqaro hamkorlikning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi qarori.
4. United Nations General Assembly. United Nations Convention against Cybercrime: Strengthening International Cooperation for Combating Certain Crimes Committed by Means of Information and Communications Technology Systems and for the Sharing of Evidence in Electronic Form of Serious Crimes.